



Karolina Alveryd
Utredare
Juridiska fakultetskansliet

Regeringskansliet
(Justitiedepartementet)
103 33 Stockholm

Remiss: Nya regler om faderskap och föräldraskap (SOU 2018:68)

Allmänna synpunkter

Det kan inledningsvis konstateras att detta betänkande från augusti 2018 är ett i en rad av betänkanden rörande föräldraskap som presenterats under senare år. Omfattande och principiellt viktiga ändringar i föräldrabalken 1-4 kap. har trätt i kraft under de senaste sex månaderna. Dessa avser bl.a. utökade möjligheter att genomföra adoptioner utan vårdnadshavares samtycke som infördes i föräldrabalken 4 kap. 8 § i september 2018 och nya regler i kraft avseende förutsättningar för assisterad befruktning (lagen om genetisk integritet m.m.) och fastställande och upphävande av föräldraskap (föräldrabalken kap.1-3) som trädde i kraft så sent som i januari 2019.

Det aktuella betänkandet rör presumtioner om föräldraskap efter assisterad befruktning för gifta och för föräldrar som har ändrat könstillhörighet, reglering gällande bekräftelse av faderskap och föräldraskap för ogifta samt reglering om rättsgenetisk utredning av föräldraskap. Det kan ses som en vidareutveckling av de redan genomförda författningsändringarna. Förslagen som nu läggs fram kan därmed inte ses isolerade från de redan genomförda reformerna och detta yttrande innefattar därför även mer övergripande reflektioner avseende den nu gällande regleringen.

Det måste dessvärre konstateras att de många författningsändringar som har genomförts medför att regleringen är synnerligen svår att överblicka och begripa. Juridiska fakultetsnämnden delar de farhågor som Lagrådet anförde med anledning av betänkandet 2016:11 *Olika vägar till föräldraskap*, vilket ledde till de förändringar som trädde i kraft 1 januari 2019:

"De successiva lagändringarna har gjort kapitlet svåröverskådligt och flera av paragraferna är utformade på ett sådant sätt att deras innebörd inte framgår tillräckligt

Juridiska fakultetsnämnden

tydligt. För att bristerna ska avhjälpas behöver kapitlet ses över i sin helhet. Det är önskvärt att en sådan översyn kommer till stånd snarast.”¹

De problem som Lagrådet uppmärksammat i aktualiseras i än högre grad med de förslag som förs fram i det här aktuella betänkandet. De senaste årens reformer har haft vällovlige syften. Dessa är något förenklat att uppnå högre grad av likabehandling när det gäller föräldraskap för vuxna med olika sexuella läggningar och identiteter och större möjligheter för ofrivilligt barnlösa att få barn, men istället för att ta ett helhetsgrepp om föräldraskapens första kapitel har regleringen lappats och lagats. Föräldraskapen 1-3 kap. är nu svårbegriplig och utformad på ett sådant sätt att det är mycket osäkert vilka konsekvenser den kommer att få i praktiken. Det kan mycket väl bli så att vi kommer se oönskade konsekvenser, inte minst för barn tillkomna genom assisterad befruktning i utlandet som enligt gällande rätt löper risk att göras föräldralösa.

Detta hänger samman med en annan övergripande iakttagelse som gäller både detta betänkande och de tidigare genomförda förändringarna i föräldraskapen. De nu remitterade förslagen, liksom de lagändringar som trätt i kraft det senaste halvåret tycks bygga på en förenklad och problematisk syn på barns rätt till familjeliv. En grundbult för förslagen är ett riktigt och viktigt betonde av barns rätt till kännedom om sitt ursprung – dvs. att ”rätt” föräldrar med genetisk koppling registreras – vilket bland annat resulterar i att svensk rätt, i alla fall som grundprincip, inte accepterar anonyma könscellsgivare. Detta ligger i linje med FN:s barnkonvention och dess artikel 7 som lyder enligt följande:

”Barnet ska registreras omedelbart efter födelsen och från födelsen ha rätt till ett namn, rätt att förvärva ett medborgarskap och, så långt det är möjligt, rätt att få veta vilka dess föräldrar är och få deras omvårdnad.”

Det som möjligen inte har beaktats i de reformer som genomförts och i det som nu föreslås är den sista passusen i samma stadgande – nämligen att barn inte ”bara” har rätt att få vet vilka deras föräldrar är, dvs. kännedom om sitt ursprung, utan att också *få deras omvårdnad*. Detta relaterar övergripande till Europakonventionens artikel 8 som stadgar rätt för såväl barn som vuxna till familjeliv, dvs. ett skydd för att få leva med sin familj. Det saknas dock en mer djupgående analys i samband med de senaste reformerna om vad barns rätt till familjeliv innebär.

Som nämnts ovan har de senaste årens reformer inneburit ökade möjligheter för enskilda att få hjälp av svensk hälso- och sjukvård med assisterad befruktning med donerade könsceller samt förenklingar avseende fastställande av faderskap och föräldraskap för barn som tillkommit genom assisterad befruktning med donerade könsceller vid vårdinrättning utomlands. En förutsättning för att svenska myndigheter ska kunna fastställa faderskap och föräldraskap för barn tillkomna genom assisterad befruktning med donerade könsceller vid vårdinrättning utomlands är att vårdinrättningen bedöms kunna tillgodose barnets rätt till kännedom om sitt ursprung. Samtidigt som möjligheterna att fastställa faderskap och föräldraskap i dessa situationer har ökat har dock en uppluckring av möjligheterna att häva föräldraskap skett. För barn tillkomna genom assisterad befruktning med donerade könsceller utomlands kan exempelvis föräldraskap som fastställts av svenska myndigheter hävas om det visar sig att barnets rätt till kännedom

¹ Lagrådets protokoll fört vid sammanträde 2018-02-28.

inte kan tillgodose, t.ex. på grund av försämrade arkiveringsrutiner eller andra förhållanden utanför svenska myndigheters kontroll. Det innebär att om det är klargjort att barnet inte kan spåra sina genetiska föräldrar så ska även det rättsliga faderskap och föräldraskapet hävas. Detta väcker frågor och är sammankopplat med risker ur barns perspektiv.

Logiken har tidigare varit och är fortfarande för ”andra kategorier” av barn att felaktigt föräldraskap (normalt faderskap) ska kunna hävas när information om ”rätt” genetisk förälder framkommit. När föräldraskap numera inte på samma sätt kopplas till genetik och när upphävandemöjligheterna utökats, eller i alla fall luckrats upp (både genom tidigare reformer och förslag i det aktuella betänkandet), finns det en risk att barn kommer att stå utan registrerade föräldrar. Detta läks inte av att barn har rätt till kännedom om sitt ursprung och en fråga som väcks är hur regleringen härmed förhåller sig till barnkonventionens artikel 7 i sin helhet och principen om barnets bästa som ska genomsyra tolkningen och tillämpningen av barns rättigheter i enlighet med barnkonventionen som helhet.

Komplexiteten och riskerna med en ökning av möjligheterna att upphäva faderskap och föräldraskap kompliceras ytterligare med tanke på det förslag som förs fram i det här aktuella betänkandet avseende förenklingar vad gäller bekräftelse av föräldraskap för ogifta där socialnämndens godkännande inte längre ska krävas. Det som föreslås är att göra det möjligt för enskilda att bekräfta faderskap eller föräldraskap elektroniskt inom 14 dagar från barnets födelse. Möjligheten att bekräfta elektroniskt ska gälla om barnet, modern och den som bekräftar faderskapet eller föräldraskapet är folkbokförda i Sverige och att modern och den som bekräftar är myndiga. Det här är en betydande förändring och fakultetsnämnden vill lyfta fram att reformen är förknippad med risker. En uppenbar risk är att felaktiga föräldraskap fastställs i högre grad än idag. Den födande moderns samtycke ska fortfarande krävas, men det bör beaktas att detta samtycke ska ges inom 14 dagar från barnets födelse, vilket kan vara en sårbar period för nyförlösta. Detta kan jämföras med det som föreskrivs i föräldraskapbalken 4 kap. 9 § i fråga om att samtycke till adoption från den som fött barnet får lämnas – eller med andra ord endast räknas – först sedan den föräldern har återhämtat sig tillräckligt efter barnets födelse.

Här är också värt att betona att ”gruppen” ogifta föräldrar är en heterogen grupp. Det kan vara par som lever tillsammans och som av principiella eller andra skäl avstår från äktenskap till helt tillfälliga förbindelser liksom par där den födande kvinnan utsatts för övergrepp. Förslaget gör inte någon skillnad på dessa situationer. Det krävs exempelvis inte att föräldrar är folkbokförda på samma adress för att de ska kunna bekräfta föräldraskap på detta förenklade sätt. Med tanke på vad vi vet om utsatthet och olika typer av påtryckningar i nära relationer går det inte att bortse från risker kopplat till press på kvinnor att samtycka till bekräftelser trots att detta kan vara felaktigt och det kan även finnas andra skäl för mödrar att verka för bekräftelse av felaktiga föräldraskap. Det kan beskrivas som att staten genom denna förenkling visar stor tillit till enskilda att registrera riktiga uppgifter. Här bör dock beaktas att föräldraskap innebär mycket stora rättsverkningar i frågor som rör försörjningsansvar och arv men även i frågor som gäller bestämmande över och omvårdnad av barn, dvs. vårdnad, boende och umgänge.

I betänkandet betonas att det är viktigt att tydlig information ges till föräldrar som ska bekräfta faderskap och föräldraskap och här påminns om brottsbalkens 7 kap. 3 § som

straffbelägger förvanskande av familjeställning. Fakultetsnämnden ställer sig dock frågande till hur man i praktiken ska försäkra sig om att de enskilda som ska använda sig av denna möjlighet faktiskt ges förutsättningar att förstå vad föräldraskapsbekräftelse faktiskt innebär. Att inte längre kräva socialnämndens godkännande av sådana bekräftelser är en stor principiell och faktisk förändring. I detta avseende skulle det behövas en fördjupad utredning och analys av om socialnämndens utredningsansvar och befogenheter att vidta åtgärder borde utvidgas eller förtydligas. Den nuvarande ordningen med krav på bevittnande av bekräftelse och krav på socialnämndens godkännande har haft en funktion i det att nämnden ska kunna ingripa och förhindra fastställande av föräldraskap i situationer där det framkommer tveksamheter kring dess riktighet. En möjlighet för att i någon mån undvika bekräftelser av felaktiga föräldraskap skulle vara att utvidga den anmälningsplikt som hälso- och sjukvården – vilket förstås inkluderar förlossningsenheter – enligt socialtjänstlagen 14 kap. 1 § har till socialnämnden när det finns oro för barn. Hälso- och sjukvården skulle kunna åläggas en skyldighet att anmäla fall där de anser att det finns tveksamheter vem som är förälder till ett barn. En sådan orosanmälan skulle kunna ha konsekvensen att det elektroniska och förenklade sättet inte ska kunna användas. Detta kräver dock att det finns tid och resurser inom förlossningsvården att hinna och kunna observera förhållanden kring det nyfödda barnet.

I betänkandet resoneras kring vissa risker med det förenklade förfarandet som föreslås (se sid. 180 ff.). Det konstateras bland annat att det finns en risk att "... fastställda faderskap så småningom hävs och att ett barn berövas en far. Risken för en sådan utveckling ökar också med en ökad tillgång till och bruk av assisterad befruktning med anonym donator vid kliniker i utlandet." Konklusionen i betänkandet är dock att fördelarna med att föräldraskap kan fastställas genom en elektronisk bekräftelse för så många barn överväger den risken. Möjligen väger de förväntade besparingarna tungt här även om det inte nämns i detta sammanhang. I detta avseende menar fakultetsnämnden att riskerna för att felaktiga föräldraskap fastställs – inte minst kopplat till vidgningen av upphävandemöjligheterna som nämnts ovan – och de konsekvenser som kan följa inte har i tillräckligt hög grad har utretts och analyserats. Istället för att införa denna förändring helt och fullt utan att utrett möjliga risker med detta föreslår att förändringen införs successivt och under en provotid. Exempelvis skulle endast föräldrar som redan har gemensamma barn kunna omfattas.

Den viktigaste synpunkten som fakultetsnämnden vill väcka är sammanfattningsvis att även om det kan ses som vällovligt och önskvärt att stärka likabehandling samt att göra det "enklare" att bli förälder och få föräldraskap registrerat finns det idag stora risker för oförutsedda konsekvenser, inte minst ur barns perspektiv. Som nämndes inledningsvis är ett stort problem också att regleringen efter alla de förändringar som gjorts på senare tid blivit i det närmaste omöjlig att begripa och överblicka, även för den som är någorlunda insatt i familjerätt. Det är ett stort problem när det gäller en reglering som har så stora rättsverkningar för dem som fastställs som föräldrar, men inte minst för barn, vars rätt till familjeliv faktiskt i hög grad är beroende av detta.

Remissvaret har på fakultetsnämndens uppdrag beslutats av dekanus, professor Jessika van der Sluijs. Yttrandet har beretts av docent Pernilla Leviner. Föredragande har varit utredare Karolina Alveryd. Yttrandet har expedierats av Juridiska fakultetskansliet.



Jessika van der Sluijs



Karolina Alveryd